

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 7 - Number: 23 p. 1-14, Spring 2023

Okul Öncesi Çocuklarda Mizaç-Zorbalık İlişkisi ve Mizaç Özelliklerinin Zorbalık Davranışlarına Etkisi* **

Relationship Between Temperament and Bullying in Preschool Children and the Effect of Temperamental Traits on Bullying Behaviors

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1257325>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
27.02.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.03.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.03.2023

Asya Studies

Prof. Dr. Arzu Özyürek
Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Çocuk Gelişimi ABD
a.ozyurek@karabuk.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-3083-7202>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu makale, Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 09.01.2020 tarih ve 202/01,9 belge numarası onayı çerçevesinde gerçeleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışmada, okul öncesi çocuklarda mizaç ve zorbalık arasındaki ilişki ile mizaç özelliklerinin zorba-kurban çocuk davranışları üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışma, ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışma grubunda, okul öncesi yaşta 206 çocuk yer almıştır. Veriler anneler ve öğretmenler aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği ve Zorba-Kurban Çocuk Davranışları Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Veriler betimsel istatistikler, Mann Whitney U testi, Spearman Brown korelasyon analizi ve CHAID analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak; çalışma grubundaki çocukların aktivite düzeylerinin yüksek ve zorba, kurban veya pasif zorba çocuk olma davranışlarının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kız çocukların yakınlık ve uyumu ile dikkat ve sebat mizaç özelliklerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çocukların yakınlık ve uyum mizaç özellikleri arttıkça kurban ve pasif zorba olma davranışlarının azaldığı, dikkat ve sebatı arttıkça kurban olma davranışlarının azaldığı, duygusal duyarlılıkları arttıkça kurban ve pasif zorba çocuk olma olasılıklarının azaldığı belirlenmiştir. Çocukların pasif zorba ve kurban çocuk davranışlarının onların mizaç özelliklerinden etkilendiği belirlenmiştir. Tepkisellik durumu daha normal/kabul edilebilir düzeyde ve duygusal duyarlığı düşük düzeyde olan çocukların kurban çocuk davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aktivite düzeyi yüksek, yakınlık ve uyum mizaç özelliği düşük çocukların pasif-zorba çocuk davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular alan yazın ışığında tartışılarak bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizaç, Zorbalık, Okul Öncesi Dönem, CHAID Analizi

Abstract

In this study, the relationship between temperament and bullying in preschool children, and the effect of the temperamental characteristics on bullying-victim child behaviors were examined. The study is designed in the relational scanning model. The study group included 206 preschoolers. The data was collected through mothers and teachers. Temperament Scale and Bullying-Victim Child Behavior Evaluation Form for Children were used in the collection of data. The data were analyzed using descriptive statistics, Mann Whitney U test, Spearman Brown correlation analysis and CHAID analysis. As a result, it was determined that activity levels of the children in the study group were high and the behavior of being a bully, victim or passive bully child is low. It was determined that girls had higher characteristics of intimacy and harmony, attention and perseverance temperament than boys. It was determined that as the intimacy and adaptability of the children increased, their behavior as victims and passive bullies decreased. It was determined that as the attention and perseverance of the children increased, their behavior as victim decreased. It was found out that as the emotional sensitivity of children increased, they behavior as victim and passive bullies decreased. Children's passive bullying and victim child behavior was influenced by their temperamental characteristics. It was found that children with a more/acceptable level of responsiveness and low emotional sensitivity had higher victim child behaviors. It was found that children with high levels of activity and low intimacy and adaptive temperament had higher passive-bullying child behaviors. The findings were discussed in the light of the literature and some suggestions were developed.

Keywords: Temperament, Bullying, Preschool, CHAID Analysis

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özyürek, A. (2023). Okul Öncesi Çocuklarda Mizaç-Zorbalık İlişkisi ve Mizaç Özelliklerinin Zorbalık Davranışlarına Etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(23), 1-14.

GİRİŞ

Mizaç, kişilik ve karakter birbirine oldukça yakın kavramlardır. Mizaç ve karakter, kişiliğin bir parçası, kişilik ise insanları birbirinden ayıran duygu ve davranış kalıpları olarak ele alınabilir (Taşdöven vd., 2012). Gelişim kalıtım ve çevreden etkilendiği gibi mizaç da kalıtımsal olup çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir. Bireyin davranışları, kişisel tüm özelliklerin etkisiyle ortaya çıkar. Günümüzde sıkça karşılaşılan ve hem bireye hem de topluma olumsuz etkileri gözlenen bir durum, zorbalık davranışlarıdır. Zorbalık davranışları, okul öncesi yaşlardan itibaren ortaya çıkan ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Negi ve Aleem, 2014). Bu bağlamda, mizaç özellikleriyle zorbalık davranışlarının ilişkisinin olup olmadığı ve zorbalık davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi önleyici tedbirlerin alınmasına katkı sağlayacaktır.

Kuramsal açıdan bakıldığında Freud topografik kişilik kurumunda kişiliği id, ego ve süper ego olarak ele almaktadır. Kişilik bireyin ilgi, tutum, yetenek vb. çevresine uyumuna yönelik olguları kapsarken karakter, bireyin kendine özgü davranışlarıdır ve çevresinin bireyin bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliklerine vermiş olduğu değeri gösterir. Karakter, aynı zamanda çevrenin etkisiyle gelişip biçimlenir (Aytaç vd., 2014). Kişilik genel davranış kalıplarını öngören, nispeten istikrarlı davranış, düşünce ve duygu kalıplarının bireysel özellikleri iken (Kırman ve Aslan Baysal, 2021) mizaç bireyin çevreye uyumunu belirleyen sistemlerin dinamik bir organizasyonu olan, daha geniş bir kişilik yapısının parçası olarak görülmektedir. Bireylerin davranışları araştırıldığında, yapılan bir şeyin yapılma tarzı bireyin mizacını göstermektedir (Akın Sarı, 2018). Mizaç, biyolojik ve psikolojik faktörler de dahil olmak üzere yaşam boyunca nispeten sabit olan ve daha sonraki kişiliğin temelini oluşturan bireysel farklılıkları ifade etmektedir (Cosentino-Rocha ve Linhares, 2013). Bu farklılıklar, bireylerin çevresel ve içsel uyaranlara tepkilerinin yoğunluğu ve süresi ile tepkileri değiştirip düzenleyen öz düzenleme süreçlerinde kendini gösterir. Bireysel özellikler, olgunlaşma ve sosyalleşme süreçleriyle çeşitli durum ve ortamlardaki bireysel deneyimlerle gelişir (Hirnoven vd., 2018).

Mizaç, doğum öncesi dönemde genetik olarak gelişmeye başlayıp biyolojik olgunluk ve psikososyal deneyimlerle değiştiğinden yaşam boyu devam etmektedir. Bireyin davranış örüntülerini belirleyen mizaç, kalıtımsal temele dayalıdır, olgunlaşma ve gelişim sürecinde deneyimlerden etkilenen tepkisellik ve öz düzenlemedeki bireysel farklılıklar olarak tanımlanır. Tepkisellik, duygusal aktivite ve dikkate yönelik eğilimleri, öz düzenleme ise bir uyarana yönelik duygu ve düşünceleri kontrol mekanizmalarını kullanmaya yönelik motivasyonel eğilimleri ifade etmektedir (Bedi ve Verma, 2019). Thomas ve Chess (1977), çocuk mizacıyla ilgili çalışmalarında kolay, zor ve ısınması yavaş mizacı tanımlamışlardır. Aynı şekilde kişilik gelişimiyle ilgili araştırmalarda dirençli, kontrolsüz ve aşırı kontrollü tipler tanımlanmıştır. Esnek bireylerin dışadönüklüğü yüksek, sosyal becerileri ve öz düzenlemeleri iyi, olumsuz duygusallığı düşüktür. Kontrolsüz tipler dürtüsel, dışadönüklüğü yüksek, öz düzenlemesi düşük, kararsız ve olumsuz duygusallığa sahiptirler. Aşırı kontrollü bireyler, düşük dışadönüklük kadar nispeten yüksek olumsuz duygusallığa, öz düzenlemeye ve sosyal engellemeye sahip olma eğilimindedirler (Akt.: Hirnoven vd., 2018). Çocukların davranışlarını tanımlamada Thomas ve arkadaşları (1968) tarafından yapılan çalışmaların sonucunda duygusal eşik, aktivite düzeyi, tepkisellik, ritmiklik, uyum sağlayabilme, duygu durumu, yakınlık-uzaklık, sebat etme ve çelinebilirlik olmak üzere dokuz mizaç özelliği saptanmıştır (Akt.: Akın Sarı, 2018). Rothbart ise küçük çocuklarda ölçülebilecek mizaç özelliklerini olumlu duygular ve yaklaşım, etkinlik düzeyi, korku, öfke/hayal kırıklığı, dikkat ve çaba gerektiren kontrol olarak belirtmiştir. Çocuklar yaklaşık üç yaşlarında uyumluluk-bağlılık, nezaket ve bakıma karşı diğerlerine yönelik düşmanlık ile akıl/hayal gücü-merak, yaratıcılık ve zekilik özelliklerinde farklılık gösterirler (Shiner, 2005).

Mizaç özellikleri bebeklik ve erken çocukluk döneminde ortaya çıkarken kişilik özelliklerinin daha sonra gelişimde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Cantekin ve Gültekin Akduman, 2021). Çocukların mizaç özellikleri bebeklik ve çocukluk döneminde orta düzeyde istikrarlıyken yaklaşık üç yaşına kadar daha istikrarlıdır. Okul öncesi çağındaki çocukların mizaç özellikleri, sonraki kişiliklerini anlamlı bir şekilde yordarken çocukluk ve ergenlik yıllarında hala değiştiklerine yönelik kanıtlar vardır (Shiner, 2005). Alan yazındaki bilgiler dikkate alındığında, bireyin mizacının davranışlarının yordayıcısı olduğu söylenebilir. Dışadönüklüğü yüksek olan bireyler hızlı tepki verir, yoğun uyaran ararlar, yeni insanlar ve durumlarla rahattırlar. Olumsuz duygulanıma sahip bireyler olumsuz çevresel ipuçlarına karşı hassastırlar, hayal kırıklıklarıyla karşılaştıklarında yoğun olumsuz duygular yaşarlar. Yüksek çaba gerektiren kontrol, bireylerin dikkatlerini yönlendirip sürdürmelerini ve davranışsal veya duygusal tepkilerini kontrol etmelerini sağlar. Bağlılık, başkaları için endişelenmeyi ve başkalarıyla yakın olma arzusunun,

yönlendirme duyarlılığı ise uyarılara karşı algısal ve ilişkisel duyarlılıktaki bireysel farklılıkları ifade etmektedir. Ergenler ve annelerinin mizaç tiplerinin incelendiği çalışmada, ergenler arasında dayanıklı, çekingen, ortalama ve karışık olmak üzere dört mizaç tipi tespit edilmiştir. Esnek veya çekingen mizaçlı ergenlerin, karma mizaç tipine sahip ergenlere göre önemli ölçüde daha az davranış sorunu ve duygusal semptom, daha az hiperaktivite ve daha yüksek toplum yanlısı davranışa sahip oldukları görülmüştür (Hirnoven vd., 2018). Mizacın, bireyin davranışlarını etkilemesi yanında mizaç ile çeşitli bireysel, ailesel ve çevresel faktörler arasında ilişkiden söz edilebilir.

Mizacı etkileyen faktörler incelendiğinde annelerin kişiliği ile çocukların mizacı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Aytar vd., 2014). Olgunlaşmayla mizacın değiştiği ve mizacın bir boyutu değişse de bazı boyutlarının değişmediği, mizaç doğuştan gelse de çevreyle birlikte şekillendiği ileri sürülmüştür. Mizaç her ne kadar bireysel bir özellik olarak doğuştan getirilse de çevreden etkilenmektedir. Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişki ve sosyoekonomik durum gibi gelişimi etkileyen diğer faktörlerin mizacı etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Chess (1996), zor çocuk olarak nitelendirilen çocukların uyum yeteneklerinin düşük, olumsuz ruh halinin yüksek olduğunu tanımlamıştır. Kolay çocuklar ise daha büyük bir gruba oluşturmaktadır. Hafif yoğunlukta ve daha az aktif olan çocuklar yavaş ısınan çocuklar olarak tanımlanmıştır. Ebeveyn davranışları, kültürel değerler, tutumlar ve uygulamalara göre çocukların zor veya kolay olarak değerlendirilmelerinin değişiklik gösterebileceği de vurgulanmıştır (Akt.: Cantekin ve Gültekin Akduman, 2021). Eren (2021), okul öncesi çocuklarla yaptığı çalışmada çocuğun cinsiyeti ve anne-babanın öğrenim düzeyinin çocukların mizaç özellikleriyle ilişkili olduğunu, anne-babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların ritmiklik mizaç özelliğinin arttığını saptamıştır. Mizaç, bireyin farklı durumlarda ne şekilde tepki verip davranışta bulunacağını anlayabilmeyi sağlayan kişisel özellikleri ifade etmektedir (Akın Sarı, 2018). Mizaç özellikleri bir şekilde kişilik özelliklerinden bağımsız olarak devam ettiğinden ve bir bireyde yaşam boyunca belirli kalıcı tepkisel eğilimler olarak kavramsallaştırıldığından (Bedi ve Verrma, 2019), bu özelliklerin yaşamdaki diğer durumlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu araştırmak önemli görünmektedir. Çünkü çocuklar yaşantılarını mizaçlarına göre yorumlayıp tepki verirler (Shiner, 2005). Bu bağlamda mizaçla ilişkili bir durum da zorbalık davranışları olabilir.

Zorbalık kavramı, 1970'li yıllarda Olweus tarafından akranlar arası şiddete atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Zorbalıkta bastırılan ve istismar edilen kişi olarak "mağdur", kurbanı zorla boyunduruğu altına alan kişi olarak "saldırgan" rollerine vurgu yapılmıştır. Bunların yanında ek bir rol olarak sıklıkla görülen, duruma aracılık etmeden saldıran kişiyi "izleyici" konumundakiler tanımlanmıştır. Zorbalık sözlü, fiziksel, sosyal, psikolojik veya teknolojik yollarla gerçekleşen her türlü şiddeti kapsamaktadır (Pabón-Carrasco vd., 2019). Zorbalık, tekrarlanan ve zamanla yıldırma veya aşağılamayı içermektedir. Zorbalık, saldırganlıktan daha fazlasını içermektedir, zorba ile hedef arasında bir güç dengesizliği vardır (Negi ve Aleem, 2014; Tatiani, 2021). Zorbalık, vurmak ve lakap takmak gibi doğrudan veya dışlamak ve söylenti yaymak gibi dolaylı gerçekleşirken zorba, kurban ve farklı rollere sahip (dışarıdakiler, savunucular, yardımcıları ve pekiştiricileri) seyircilerin de dahil olduğu bir eylemdir. Dışarıda kalanlar pasiftir veya zorbalık durumunda geri çekilirler, savunucular kurbanı desteklerler, yardımcıları zorbalığa katılır veya zorbaya yardım ederler, pekiştiriciler zorbalığa gülmek veya tezahürat yapmak vb. şekillerde zorbalığı onaylarlar. Yardımcı ve pekiştiriciler, aktif şekilde zorbadan yanadırlar (Bjärehed vd., 2020). Zorbalık, saldırganlığın alt türüdür ve genel olarak güçlüden daha az güçlü bireye yönelik gerçekleşmektedir. Kısa ve uzun vadeli sonuçları olan zorbalık akranların reddetmesi, okul başarısızlığı, dikkat eksikliği, öz kontrolün düşüklüğü ve uyumsal sorunlara neden olabilir (Avcı vd., 2018). Zorbalık, çocukların refahını etkileyen ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Okul öncesi eğitim, çocukların akranlarıyla sosyal bir etkileşime girdiği ve ev dışında çeşitli zorluklarla karşılaştıkları ilk ortamdır. Bu ortamda, tüm çocuklar için güvenli bir ortamın oluşturulması ve korunması gerekmektedir (Saracho, 2017). Okul öncesi sınıflarında zorbalık davranışları, akran zorbalığı olarak literatürde ele alınmaktadır ve çeşitli faktörler etkili olmaktadır.

Zorbalık, öncelikle mizaç ve kişilikle ilgilidir. Ekolojik açıdan bakıldığında ise bireysel faktörlere ek olarak bireyin ailesi gibi yakın çevresi ve okuldaki akranlar gibi orta veya uzak çevresindeki faktörler zorbalık ve mağduriyet davranışlarının ortaya çıkmasını etkilemektedir (Tatiani, 2021). Zorbalığı etkileyen faktörler cinsiyet, yaş ve gelişimsel döneme ilişkin özellikler olabilir. Genellikle erkek çocukların zorbalık ve saldırgan olmayan seyirci davranışları kızlara göre daha yüksektir, erkekler doğrudan zorbalık davranışlarını, kızlar ise dolaylı zorbalık davranışlarını daha fazla gösterme eğilimindedirler. Orta çocukluktan ergenliğe geçişte, fiziksel zorbalık gibi doğrudan zorbalığın daha az

görüldüğü ve dolaylı zorbalığın arttığı öne sürülmektedir. Yaş itibarıyla büyük çocukların küçük çocuklara göre pekiştirici davranışları daha fazladır. Fakat tüm bu değişkenlere yönelik araştırma bulgularının tutarlı olduğu söylenemez (Bjärehed vd., 2020). Zorbalık davranışlarının çocukların duygusal zekâsı, cinsiyeti, anne öğrenimi, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, baba mesleği, şiddet içerikli oyunlar ve TV programları izleme düzeyi (Semizve Lindberg, 2020), ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları gibi değişkenlerle ilişkili olduğu (Tatiani, 2021) saptanmıştır. Saldırgan davranışlar, okul öncesi sınıfın fiziksel ortamıyla da ilişkilidir ve oyun alanlarında daha sık saldırgan davranışlar görülmektedir. Akranlar arası zorbalık davranışları, içsel faktörlerden çok grup dinamikleriyle ilişkili görülmüştür. Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocuklarda zorbalığın incelendiği bir çalışmada, zorbalığın sınıftaki tüm akran grubunun dahil olduğu sosyal bir olgu olduğu ortaya konmuştur (Vlachou vd., 2014). Gözlemsel değerlendirmelerle yapılan bir başka çalışmada, okul öncesi çocuklarda zorbalık davranışlarının genellikle boş zamanlarda ortaya çıktığı, vurma, bağırma ve alay etme gibi sözel zorbalığın daha fazla görüldüğü belirlenmiştir (Bayrak vd., 2018). Çocukların oyunlarındaki zorbalık davranışlarının incelendiği bir çalışmada, zorbalık davranışlarının oyun sırasında ortaya çıktığı vurgulanmış, ilişkisel zorbalığı yüksek olan çocukların oyunlarının fiziksel ve ilişkisel zorbalık içerme oranının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Fiziksel zorbalık yapan çocukların yine fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları, her iki durumda da arkadaşından zorla oyuncuğunu/eşyasını alma ve onu itme davranışları görülmüştür. Ayrıca ilişkisel zorbalığı yapan ve mağdur olan çocukların da arkadaşını tehdit, oyundan dışlama ve görmezden gelme davranışları sergiledikleri belirlenmiştir (Metin Aslan ve Tuğrul, 2014). Akrandan şiddet görme ve akranına şiddet uygulama davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, akran şiddetine maruziyet arttıkça akranına şiddeti uygulamanın da arttığı; akran şiddetine maruz kalma veya akranına şiddet uygulamanın çocukların cinsiyeti ve ailevi özellikleriyle ilişkili olduğu saptanmıştır (Avcı vd., 2018).

Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde; çocuklarda mizaçla ilgili olarak çocuk gelişiminde mizacın etkisi (Shinner, 2005), çocukların cinsiyet farklılıkları (Cosentino-Rocha ve Linhares, 2013), yaşı ve okula uyumları (Yoleri, 2014), annelerin kişiliği (Aytar vd., 2014) ve ebeveyn tutumları ile çocukların mizacı arasındaki ilişki (Yoleri vd., 2017; Özaslan vd., 2021); okul öncesi çocukların mizacının öğretmen-çocuk arasındaki ilişkiyi yordama düzeyi (Eren, 2021), okul öncesi çocukların sosyal konumlarıyla (Arı Arat ve Özdemir Beceren, 2021), problem davranışlarıyla (Kahraman ve Yılmaz Irmak, 2019), sosyal davranış ve yanlış inanç performanslarıyla (Teke ve Şen, 2022) ve duygu düzenleme becerileriyle mizaç özellikleri ilişkisi (Gözün Kahraman ve Gökşen, 2021) konulu çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Çocuklarda zorbalık davranışlarıyla ilgili olarak okul öncesi çocuklarda zorbalık (Vlachou vd., 2014) ve ilişkili etmenler (Avcı vd., 2018), çocuklarda akran zorbalığı (Bayrak vd. 2018; Gültekin Akduman, 2012), erken çocuklukta zorbalığı önleme stratejileri (Saracho, 2017), okul öncesi çocukların oyunlarında görülen zorbalık davranışları (Metin Aslan ve Tuğrul, 2014), duygusal zeka ve aileye ilişkin değişkenlere göre okul öncesi çocuklarda akran zorbalığı (Semiz ve Lindberg, 2020) konulu çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ağırlıklı olarak son yıllarda yapılan çalışmaların daha çok ilişkisel tarama modelinde yapılandırıldığı, mizaç ve zorbalık davranışlarının farklı yönlerine değinildiği dikkat çekmektedir. Çocukların mizacı ve zorbalık davranışları (Sakarya ve Pekdoğan, 2020) ile kişilik ve zorbalık (Çağrı, 2010; Zhang vd., 2021), okul zorbalığında mizaç ve karakter (Negi ve Aleem, 2014), ahlaki uzaklaşma ve zorbalık (Bjärehed vd., 2020) konularının ele alındığı çalışmaların ise son yıllarda yapıldığı, bu çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmüştür. Çocuklar ve gençlerin zorbalığı yanlış ve zararlı olarak değerlendirmelerine rağmen neden zorbalıkla uğraştıklarını anlamak için farklı değişkenlerin gözden geçirilmesinde fayda vardır.

Çocukların yanlış olduğunu bildikleri halde zorbalık davranışları sergilemesinde, son yıllarda konuya ilişkin eğitimler yanında ahlaki çalışmalar ve ahlaki biliş konularının önemli olduğu ileri sürülmektedir (Bjärehed vd., 2020). Bir diğer önemli konu ise çocukların mizacının zorbalık davranışları üzerinde etkili olup olmadığı veya ne derece etkili olduğunun belirlenmesidir. Endişeli ve sinirli bir çocuk yaşadığı olumsuz olayları tehdit edici olarak algılamak olumsuz duyguları düşük çocuğun bu durumu tehdit edici olarak algılama olasılığı daha düşük olacaktır. Ayrıca çocukların mizaç özellikleri, diğer insanlardan gelen tepkileri de şekillendirebilir. Duygusal olarak daha olumsuz çocuklar, diğerlerinin olumsuz tepkilerine neden olabilir (Shiner, 2005). Mizaç özellikleriyle zorbalık davranışları arasındaki ilişkinin ortaya konması, ebeveyn ve öğretmenlerin çocuklarda zorbalık davranışlarını önleme konusunda mizaç faktörünü dikkate alarak önleyici girişimlerde bulunmalarına yardımcı olabilir. Bu sebeple çalışmada, okul öncesi yaşta çocukların mizaç özellikleriyle zorba-kurban davranışları arasında ilişki

olup olmadığı ve çocukların mizacının zorbalık davranışlarını etkileyip etkilemediğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmada aşağıdaki alt problemler ele alınmıştır:

1. Çocukların mizaç özellikleri ve zorba-kurban davranışları nasıldır?
2. Çocukların cinsiyetine göre mizaç özellikleri ve zorba-kurban davranışları farklılık göstermekte midir?
3. Çocukların mizaç özellikleriyle zorba-kurban davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Çocukların mizacı zorbalık davranışlarını etkilemekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

İlişkisel tarama modelindeki çalışmada, çocukların mizaç özellikleri ile zorbalık davranışları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Tarama çalışması eğilim, tutum veya görüşleri nicel veya sayısal olarak tanımlanmasına imkân sunar (Bütün, 2016). Çalışmada benimsenen ilişkisel tarama modeliyle mizaç ve zorbalık davranışlarının birlikte değişip değişmediği, eğer değişim var ise bu değişimin yönünün nasıl olduğunun araştırılması amacıyla yapılmıştır (Karasar, 2011).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2020-2021 öğretim yılında resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ve kolay ulaşılabilir ve amaçlı örnekleme yoluyla kendilerine ulaşılabilen, 103'ü kız ve 103'ü erkek olmak üzere 4-6 yaş grubu 206 çocuk oluşturmuştur. Çocuklarla ilgili veriler sınıf öğretmeni ve çocukların ebeveynlerinden toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği (ÇİMÖ) ile Zorba ve Kurban Çocuk Davranışları Değerlendirme Formu (ZKDF) kullanılmıştır.

ÇİMÖ; Özyürek, Gözün Kahraman ve Pekdoğan (2020) tarafından 4-8 yaş çocukların mizaç türlerini belirlemek için geliştirilmiştir. Form, anne-baba veya çocuğu yakından tanıyan kişilerin gözlemlerine göre doldurulmaktadır. "Her zaman-5 puan" ile "Hiçbir zaman-1 puan" arasında değişen beşli likert tipindedir. Toplam 33 madde ve 7 faktörlü ölçüm aracının iç tutarlılık katsayısı ise 0,85 bulunmuştur. Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları alt boyutlara göre sırasıyla şu şekildedir: Aktivite Düzeyi için 0,79, Yakınlık ve Uyum için 0,82, Duyusal Hassasiyet için 0,57, Tepkisellik Durumu için 0,82, Dikkat ve Sebat için 0,62, Ritmiklik için 0,78, Duyusal Duyarlılık için 0,80. Alt boyutlardan alınan yüksek puan ise şu şekilde yorumlanmaktadır: Aktivite Düzeyi çocuğun etkinlikler içerisindeki motor hareketliliğinin, Yakınlık ve Uyum yeni tanıştığı bireylere sıcak/yakın davranma ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyinin yüksek olduğunu; Duyusal Hassasiyet ses, ışık ve koku gibi duyusal hassasiyet düzeyinin, Tepkisellik Durumu öfke, korku ve üzüntü gibi duygu ifadelerini gösterme yoğunluğunun normal/kabul edilebilir düzeyde olduğunu; Dikkat ve Sebat etkinliklerdeki dikkat ve sebatkarlık düzeyinin, Ritmiklik çocuğun biyolojik ritmiklik düzeyinin, Duyusal Duyarlılık çocuğun diğerlerinin duygu durumlarına karşı hassasiyetinin yüksek olduğunu ifade eder. Araştırmacının tercihi göre Tepkisellik ve Duyusal Hassasiyet alt boyut maddeleri tersine puanlandığında, alınan yüksek puan duyusal hassasiyetin ve tepkiselliğin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

ZKDF; Kurnaz ve Özyürek (2019) tarafından geliştirilmiştir. Okul öncesi ve ilkokul sınıf öğretmeni tarafından çocuğa ilişkin gözlemlere göre her çocuk için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Her ifade için "Evet" 1 puan, "Hayır" 0 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçek "Zorba-Çocuk Davranışları (Z1-Z13.maddeler)", "Kurban-Çocuk Davranışları (K1-K14.maddeler)" ve "Pasif Zorba-Çocuk Davranışları (P1-P5.maddeler)" olmak üzere üç alt boyut ve 32 maddeden oluşur. KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyutunda 0,71 bulunmuştur. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması öncesinde gerekli etik ve resmi izinler alınmıştır. Okul öncesi eğitim kurumları ziyaret edilerek çalışma hakkında bilgi verilmiş, pandemi sürecinde okula devam eden çocuklar için veli onamları alınmıştır. Çocukların öğretmenleri tarafından ZKDF doldurulmuş, Kişisel Bilgiler

Formu ve ÇİMÖ ise bu çocukların evlerine öğretmen tarafından ulaştırılarak annelerinin doldurmaları istenmiştir. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilerek analize hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, çocukların ÇİMÖ ve ZKDF puanları betimsel istatistikleri verilmiştir. Verilerin analizinde Kolmogorov Smirnow testi $p < 0,05$, basıklık ve çarpıklık katsayıları ± 2 'den ve varyasyon katsayısı 0,3'ten büyük bulunmuş ve verilerin normallik varsayımını karşılamadığına karar verilmiştir. Buna göre cinsiyete göre ölçek puanları incelenirken parametrik olmayan testlerden Mann Whitney-U (MWU) Testi ve ölçüm puanları arasındaki ilişkiler incelenirken Spearman Brown Katsayısı kullanılmıştır. Verilerin analizinde ayrıca, veri eğilimlerinin tahmini için sınıflama modeli ve sınıflama tekniklerinden karar ağacı CHAID algoritması kullanılmıştır. Görsel olarak analizle ilgili bir ağaç yapısı sunulan CHAID analizi (Baran ve Ata, 2014) kullanılmasının nedeni, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle ne düzeyde ilişkili olduğunu, bağımsız değişken düzeylerinde sınıflamanın nasıl olduğunu belirlemektir. Çalışmada zorba, kurban ve pasif zorba çocuk davranışları bağımlı değişken, çocukların mizaç özellikleri ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Karar Tarihi : 09.01.2020
Belge Numarası: 202/01, 9

BULGULAR

Bu bölümde okul öncesi çocukların ÇİMÖ ve ZKDF betimsel istatistik puan sonuçları Tablo 1'de, cinsiyete göre ölçek puanları arasındaki farka ilişki MWU Testi sonuçları Tablo 2'de, ÇİMÖ ve ZKDF arasındaki korelasyonla ilişkin bulgular ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 1: Çocukların ÇİMÖ ile ZKDF Puanları Betimsel Analiz Sonuçları

ÇİMÖ	Min.	Max.	\bar{x}	S
Aktivite Düzeyi	17,00	25,00	23,41	1,89
Yakınlık ve Uyum	5,00	20,00	14,79	3,19
Duyusal Hassasiyet	7,00	25,00	16,29	3,28
Tepkisellik Durumu	10,00	30,00	23,07	3,84
Dikkat ve Sebat	7,00	20,00	16,22	2,72
Ritmiklik	4,00	20,00	14,27	3,18
Duygusal Duyarlık	11,00	25,00	20,10	3,08
ZKDF				
Zorba-Çocuk Davranışı	0,00	9,00	1,05	2,00
Kurban Çocuk Davranışı	0,00	14,00	1,95	3,24
Pasif Zorba Çocuk Davranışı	0,00	5,00	0,94	1,32

Tablo 1'de ÇİMÖ alt boyutlarından alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar dikkate alındığında, çalışma grubundaki çocukların daha çok aktivite düzeylerinin yüksek olduğu ($\bar{x}=23,41$); Zorba-Çocuk ($\bar{x}=1,05$), Kurban Çocuk ($\bar{x}=1,95$) ve Pasif Zorba Çocuk ($\bar{x}=0,94$) alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre çalışma grubundaki okul öncesi çocukların aktivite düzeyleri yüksek; zorba, kurban veya pasif zorba çocuk olma davranışları oldukça düşük düzeydedir.

Tablo 2: Çocukların Cinsiyetine Göre ÇİMÖ ve ZKDF Puanları MWU Testi Sonuçları

ÇİMÖ	Cinsiyet	n	\bar{x}	S	z	p
Aktivite Düzeyi	Kız	103	23,62	1,77	-1,578	0,115
	Erkek	129	23,21	1,98		
Yakınlık ve Uyum	Kız	103	15,19	3,40	-1,965	0,049*
	Erkek	129	14,39	2,92		
Duyusal Hassasiyet	Kız	103	16,67	3,52	-1,419	0,156
	Erkek	129	15,90	2,98		
Tepkisellik Durumu	Kız	103	23,29	4,05	-0,855	0,393
	Erkek	129	22,86	3,62		
Dikkat ve Sebat	Kız	103	16,67	2,76	-2,676	0,007*
	Erkek	129	15,76	2,62		
Ritmiklik	Kız	103	14,31	3,35	-0,503	0,615
	Erkek	129	14,23	3,03		
Duyusal Duyarlık	Kız	103	20,56	3,25	-2,187	0,029
	Erkek	129	19,64	2,83		
ZKDF						
Zorba Çocuk Davranışları	Kız	103	1,00	1,95	-0,329	0,742
	Erkek	129	1,10	2,05		
Kurban Çocuk Davranışları	Kız	103	1,91	3,14	-0,164	0,870
	Erkek	129	1,99	3,36		
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	Kız	103	0,78	1,12	-1,374	0,169
	Erkek	129	1,09	1,49		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre, çocukların cinsiyeti ile ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum, Dikkat ve Sebat alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). Kız çocukların puanı ($\bar{x}=15,19$; $\bar{x}=16,17$), erkek çocukların puanına ($\bar{x}=16,67$; $\bar{x}=15,76$) göre daha yüksektir. ZKDF puanları ise cinsiyete göre manidar farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Yani çocukların zorba, kurban ve pasif-zorba çocuk olma durumları cinsiyetine göre farklılık göstermezken kız çocukların erkek çocuklara göre yeni tanıştığı bireylere yakınlığı ve yeni durumlara uyum sağlama düzeyi ile dikkat ve sebatının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: ÇİMÖ ile ZKDF Puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

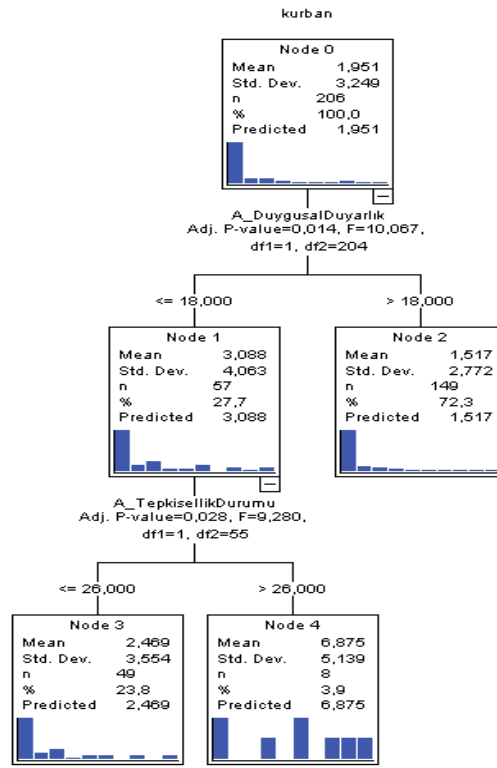
ÇİMÖ		ZKDF		
		Zorba	Kurban	Pasif Zorba
Aktivite Düzeyi	r	0,059	0,082	0,103
	p	0,401	0,242	0,141
Yakınlık ve Uyum	r	0,058	-0,153	-0,216
	p	0,409	0,028*	0,002*
Duyusal Hassasiyet	r	0,111	-0,123	-0,072
	p	0,114	0,078	0,302
Tepkisellik Durumu	r	-0,066	-0,046	-0,037
	p	0,347	0,513	0,599
Dikkat ve Sebat	r	-0,087	-0,152	-0,072
	p	0,212	0,030*	0,304
Ritmiklik	r	-0,058	-0,031	-0,043
	p	0,407	0,660	0,540
Duyusal Duyarlık	r	-0,073	-0,145	-0,188
	p	0,083	0,037*	0,007*

Tablo 3 incelendiğinde, okul öncesi çocukların ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum puanları ile Zorba ve Kurban Çocuk Davranışları Formu Kurban Çocuk Davranışları alt boyut puanı ($r=-0,153$, $p=0,028$) ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyut puanları arasında ($r=-0,216$, $p=0,002$); Dikkat ve Sebat puanı ile Kurban

Çocuk Davranışları alt boyut puanı arasında ($r=-0,152$, $p=0,030$); Duygusal Duyarlık puanı ile Kurban Çocuk Davranışları ($r=-0,145$, $p=0,037$) ve Pasif zorba Çocuk Davranışları alt boyut puanları arasında ($r=-0,168$, $p=0,010$) negatif yönlü düşük bir ilişki görülmektedir. Bulgulara göre çocukların yeni tanıştığı bireylere yakınlığı ve yeni durumlara uyum sağlama düzeyi arttıkça kurban ve pasif zorba olma davranışları azalmakta, dikkat ve sebatı arttıkça kurban olma davranışları azalmakta, duygusal duyarlılıkları arttıkça kurban ve pasif zorba çocuk olma olasılığı azalmaktadır.

Çocukların mizaç özelliklerinin zorbalık davranışlarını etkileyip etkilemediğine ilişkin olarak yapılan CHAID analizleri sonucunda, maksimum ağaç derinliği 3, üst düğümdeki minimum değer 10 ve alt düğümdeki minimum değer 5 olarak ele alınmıştır. Zorba Çocuk Davranışları bağımlı değişken olarak ele alındığında herhangi bir karar ağacı yapısı oluşmamıştır. Kurban Çocuk Davranışları bağımlı değişken olarak ele alındığında, ÇİMÖ Duygusal Duyarlık ve Tepkisellik Durumu mizaç özelliklerinin yer aldığı üç düzeyli ve beş düğümden oluşan bir ağaç yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Çocukların Kurban Çocuk Davranışlarına Göre Karar Ağacı Yapısı

Şekil 1’e göre çocukların kurban çocuk davranışlarını etkileyen en önemli değişken çocukların duygusal duyarlık mizaç özelliğidir, çocuklar ÇİMÖ Duygusal Duyarlık alt boyutundan aldıkları puana göre manidar farklılaşmaktadır ($F=10,067$; $p=0,014$). CHAID analizi çocukları Duygusal Duyarlık alt boyutundan aldıkları puanlara göre iki kümeye ayırmıştır. ÇİMÖ Duygusal Duyarlık alt boyutundan 18 ve altında puan alan çocukların (%27,7) Kurban Çocuk alt boyut puan ortalaması 3,088, Duygusal Duyarlık puanı 18’in üstündeki çocukların (%72,3) puan ortalaması 1,517’dir. Çocukların duygusal duyarlığı düşük düzeyde ise kurban çocuk olma düzeyi artmaktadır.

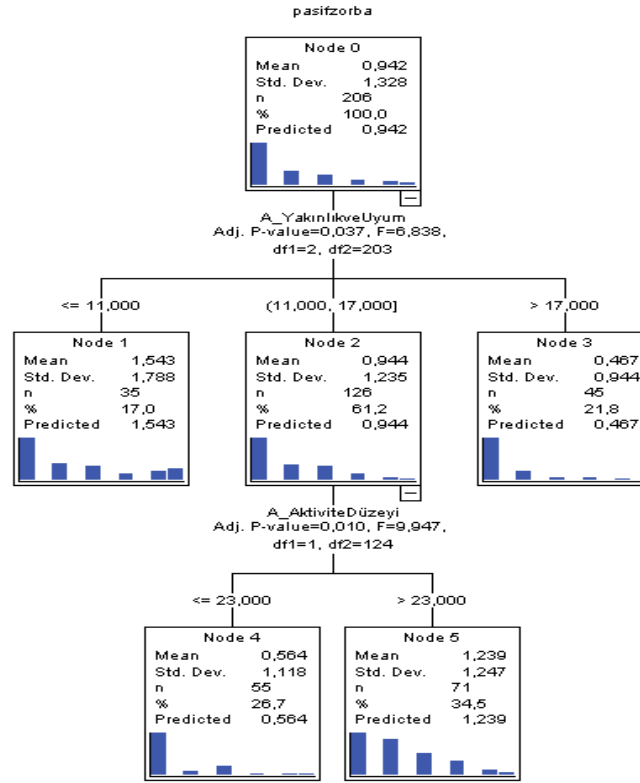
Duygusal Duyarlık alt boyut puanı 18 ve altında olan çocukların kurban çocuk olma davranışlarını etkileyen en önemli değişken, tepkisellik durumlarıdır, çocuklar ÇİMÖ Tepkisellik Durumu alt boyutundan aldıkları puana göre manidar farklılaşmaktadır ($F=9,280$; $p=0,028$). CHAID analizi çocukları Tepkisellik Durumu alt boyutundan aldıkları puanlara göre iki kümeye ayırmıştır. ÇİMÖ Tepkisellik Durumu alt boyutundan 26 ve altında puan alan çocukların (%23,8) Kurban Çocuk alt boyut puan ortalaması 2,469, Tepkisellik puanı 26’nın üstündeki çocukların (%3,9) puan ortalaması 6,875’tir.

Çocukların tepkiselliğinin daha normal/kabul edilebilir düzeyde olmasıyla kurban çocuk olma düzeyi artmaktadır

Sonuç olarak; duygusal duyarlılık ve tepkisellik durumu mizaç özellikleri kurban çocuk davranışları üzerinde etkili olup tepkisellik durumu daha normal/kabul edilebilir düzeyde ve duygusal duyarlılığı düşük düzeyde olan çocukların kurban olma düzeyleri daha yüksektir.

Pasif Zorba Çocuk Davranışları bağımlı değişken olarak ele alındığında ise ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum ile Aktivite Düzeyi mizaç özelliklerinin yer aldığı ile üç düzeyli ve altı düğümden oluşan bir ağaç yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2: Çocukların Pasif-Zorba Çocuk Davranışlarına Göre Karar Ağacı Yapısı

Şekil 2’ye göre çocukların pasif-zorba çocuk davranışlarını etkileyen en önemli değişken çocukların yakınlık ve uyum mizaç özellikleridir, çocuklar ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum alt boyutundan aldıkları puana göre manidar farklılaşmaktadır (F=6,838; p=0,037). CHAID analizi çocukları Yakınlık ve Uyum alt boyutundan aldıkları puanlara göre üç kümeye ayırmıştır. Yakınlık ve Uyum alt boyutundan 11 ve altında puan alan çocukların (%17,0) Pasif Zorba alt boyut puan ortalaması 1,543, 11-17 puan alan çocukların (%61,2) Pasif Zorba alt boyut puanı 0,944 ve 17’nin üzerinde puan alan çocukların (%21,8) Pasif Zorba alt boyut puan ortalaması 0,467’dir. Çocukların yakınlık ve uyumu azaldıkça pasif zorba çocuk olma düzeyi artmaktadır.

ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum puanı 11-17 (orta) arasında olan çocukların Pasif-Zorba Çocuk davranışlarını etkileyen en önemli değişken Aktivite Düzeyi mizaç özelliğidir. Çocuklar Aktivite Düzeyi mizaç özelliğine göre manidar farklılaşmaktadır (F=9,947, p=0,010). ÇİMÖ Aktivite Düzeyi alt boyut puanı 23 ve altında olan çocukların (%26,7) Pasif-Zorba Çocuk puanı 0,554 iken ÇİMÖ Aktivite Düzeyi puanı 23’ün üzerinde olan çocukların (34,5) Pasif-Zorba Çocuk puanı 1,2339’dur. Çocukların aktivite düzeyi arttıkça pasif zorba çocuk olma düzeyi artmaktadır.

Özetle, aktivite düzeyi yüksek, yakınlık ve uyum mizaç özelliği düşük çocukların pasif-zorba çocuk olma oranları daha yüksektir veya aktivite düzeyi düşük, yakınlık ve uyum mizaç özelliği yüksek çocukların pasif-zorba çocuk olma oranları daha yüksektir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada, çalışma grubundaki çocukların aktivite düzeylerinin yüksek olduğu; zorba, kurban veya pasif zorba çocuk olma davranışlarının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, çocukların aktivite düzeyleri yüksek ve zorbalık davranışlarının düşük olduğu belirlense de okul öncesi dönemde fiziksel zorbalık başta olmak üzere ilişkisel ve sözel akran zorbalığı görülebilmektedir (Gültekin Akduman, 2012). Bu aşamada erken çaba gerektiren kontrol ve dikkat, çocuklara çeşitli faydalar sağlayabilir. Çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu kişiler ve öğretmenler, çocukların bu olumlu özellikleri geliştirmelerine yardımcı olmak için her türlü çabayı göstermelidir. Buna karşılık, çocukların erken dönem dışadönüklük yerine utangaçlık ve korkuya karşı korkusuzluk eğilimlerinin hem riskler hem de olası faydalar sağladığı unutulmamalıdır. Bazı çocuklar mizaçları nedeniyle ebeveynlere, öğretmenlere ve bakıcılarına daha fazla zorluk çıkabilir. Özellikle sinirlilik/hayal kırıklığı, korku, yüksek aktivite seviyesi ve düşük çaba gerektiren kontrole sahip çocuklar daha fazla sorun oluşturabilir. Çocukların mizaçlarının doğal olarak uyandırabileceği olumsuz tepkilerden kaçınmaları için çocukla ilgilenen yetişkinlere, bu durumu nasıl yönetecekleri konusunda destek olunabilir (Shiner, 2005). Çocukların sosyal becerilerinin desteklenmesiyle olumlu akran ilişkileri geliştirilerek zorbalık davranışlarına başvurmaları önenebilir.

Çalışmada kız çocukların yakınlık ve uyumu ile dikkat ve sebat mizaç özelliklerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre kız çocuklarının yeni tanıştığı kişilerle sıcak/yakın davranması ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyi ile etkinliklere dikkatinin ve sebatkarlığının erkek çocuklardan daha iyi olduğu söylenebilir (Özyürek vd. 2020). Doğumdan okul çağına kadar cinsiyetin ve mizacın çocuk gelişimine etkilerinin incelendiğinde bir çalışmada, çocukların cinsiyet değişkenine bağlı olarak mizaç özelliklerinde farklılıklar olduğu belirlenmiştir (Cosentino-Rocha ve Linhares, 2013). Eren (2021), okul öncesi çocuklarda mizacı incelediği çalışmasında mizaç ve cinsiyet arasında ilişki olduğunu, mizacın sebatkarlık boyutunda kız çocukları lehine anlamlı farklılık oluştuğunu saptamıştır. Bu bulgu, çalışmanın kız çocuklarının dikkat ve sebat puanının erkek çocuklardan yüksek olduğu bulgusunu desteklemektedir. Çalışmada, çocukların mizaç özellikleri annelerin görüşlerine göre değerlendirilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarına bakış açıları çocukların cinsiyetine göre farklılık göstermiş, ebeveynler kız ve erkek çocuklarının değerlendirirken kız çocuklarını daha uyumlu olarak görmüş olabirler.

Çocukların zorba, kurban ve pasif-zorba çocuk olma durumlarının cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Zorbalıkla ilgili olarak cinsiyetin zorbalık davranışları üzerinde etkili olduğu (Avcı ve Lindeberg, 2020), cinsiyetin dolaylı zorbalık ve kurban davranışlarını yordadığı ve seyirci davranışı açısından erkeklerin kızlara göre saldırganın tarafını tutma olasılığının yüksek olduğu belirlenmiştir (Bjärehed vd., 2020). Saldırganlık açısından cinsiyet farklılıklarının incelendiği çalışmalarda, genel olarak erkeklerin daha saldırgan olduğu ileri sürülmektedir (Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen, 1992; Gültekin Akduman, 2012). Erkeklerin engellenme durumunda daha fazla huzursuz davranış gösterdikleri ve dürtüsel olarak hareket etme eğilimleri, kızlara göre daha fazla iken kızların kaygılı ve çekingen olma eğilimleri daha fazladır. Kızların çaba gerektiren kontrol becerilerinde daha iyi olmaları da daha az davranış problemi yaşamalarının nedenidir. Yetişkinler de çocukların cinsiyetine göre farklı tepkiler göstermekte, erkek ve kız çocuklarının davranışlarındaki zorluk derecesine göre farklı bir dil kullanabilmektedirler (Cantekin ve Gültekin Akduman, 2021). Bu çalışmada, çocukların zorbalık davranışları öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmiştir. Cinsiyete ilişkin farklılıkların görülmemesi öğretmenin sınıf yönetiminin iyi olduğu, çocuklara yönelik davranışlarında cinsiyet ayrımcılığı yapmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Çocukların yakınlık ve uyum mizaç özellikleri arttıkça kurban ve pasif zorba olma davranışlarının azaldığı, dikkat ve sebatı arttıkça kurban olma davranışlarının azaldığı, duygusal duyarlılıkları arttıkça kurban ve pasif zorba çocuk olma olasılıklarının azaldığı belirlenmiştir. Yapılan CHAID analizi sonucunda, çocukların zorbalık davranışlarının mizaç özelliklerinden etkilenmediği, fakat kurban ve pasif zorba davranışlarının etkilendiği ortaya çıkmıştır. Duygusal duyarlılık ve tepkisellik durumu mizaç özellikleri kurban çocuk davranışları üzerinde etkili olup tepkisellik durumu daha normal/kabul edilebilir düzeyde ve duygusal duyarlılığı düşük düzeyde olan çocukların kurban olma düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aktivite düzeyi ile yakınlık ve uyum mizaç özelliğinin pasif zorba çocuk davranışları üzerinde etkili olup aktivite düzeyi yüksek, yakınlık ve uyum mizaç özelliği düşük çocukların pasif-zorba çocuk olma oranlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Duygusal duyarlılık mizaç özelliği çocukların başkalarının duygularına karşı hassasiyetlerini, tepkisellik mizaç özelliği çocukların öfke, korku, üzüntü gibi duygu ifadelerini gösterme yoğunluğunu, aktivite düzeyi

çocukların etkinliklerdeki motor hareketlilik düzeyini, yakınlık ve uyum mizaç özelliği ise çocukların yeni tanıştığı bireylere sıcak/yakın davranma ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyini göstermektedir (Özyürek vd., 2020). Uyumlu insanlar, güvenilir, adil ve fedakâr olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda başkalarıyla olumlu ilişkiler sürdürme yeteneğinin uyumlulukla ilişkili olduğu belirtilmiştir (Kırman ve Aslan Baysal, 2021). Buna göre uyumlu ve başkalarının duygularına hassas olan çocukların akran ilişkilerinin olumlu olması beklenen bir durumdur. Özellikle okul öncesi çocukların duyguları anlama ile sözlü ve fiziksel saldırganlıkları arasında anlamlı ilişki bulunduğu (Vlachou vd., 2014) dikkate alınır, yakınlık ve uyum ile duygusal duyarlılık mizaç özelliklerinin çocukların sosyal becerilerini olumlu etkilediği ve bu durumun akranları tarafından kabul görmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir. Akranları tarafından dışlanma, çocukları zorbalık davranışlarına itebilir. Çocuk arkadaşları tarafından reddedilen çocuk, zorba davranış gösteren çocuklarca kolay bir hedef haline gelerek mağdur edilebilir (Metin Aslan ve Tuğrul, 2014). Avcı ve Lindeberg (2020), okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada çocukların yüzlerden, durum ve hikayelerden duyguları tanıma ve anlamlandırmada sorunlar yaşadıklarını, karmaşık duyguları anlama ve duyguları yönetmede iyi olmadıklarını saptamışlardır. Çalışmada, çocukların duyguları yönetme ve duygusal farkındalık düzeyi arttıkça çocuklarda şiddet eğiliminin azaldığını, uyum ve genel ruh halinin iyi olması durumunda zorbalık davranışlarının azaldığını, duyguları yönetme becerileri arttıkça problem davranışlarında azalma olduğuna yönelik araştırma bulgularına yer vermişlerdir.

Bu çalışmada, mizaç özelliklerinin zorbalık davranışları üzerinde etkili olabileceği hipotezinin doğrulandığı söylenebilir. Sakarya (2020) yaptığı çalışmada, mizacın aktivite boyutunun çocukların zorba ve kurban davranışlarını düşük düzeyde de olsa yordadığını belirlemiştir. Aynı şekilde, kişilik özelliklerinin de zorbalık için bir risk faktörü oluşturabildiği ileri sürülmektedir. Çağrı (2010), kişilik özelliklerinin zorbalık davranışlarıyla ilişkisini araştırdığı çalışmasında zorbaların strese toleransının, baskınlık ve gerçekçilik faktörlerinin daha yüksek olduğunu; kurbanların kurallara bağlılık, ketumluk ve otokontrollerinin daha fazla olduğunu saptamıştır. Çocukların zorbalık yapma veya zorbalığa uğramada belirli kişilik özelliklerinin rol oynayabileceğini vurgulamıştır. Ergenlerle yapılan bir çalışmada ise kişilik ve mağdur veya saldırgan davranışlar arasında ilişki olduğu, kurban/saldırganlıkla nevroitiklik, samimiyet ve antisosyal davranış arasında, zorbalıkla nevroitiklik ve antisosyal davranışlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir (Pabón-Carrasco vd., 2019). Yine ergenlerle yapılan bir çalışmada, nevroitikliğin zorbalığa uğramayı artırdığı ve uyumlu olmanın ise zorbalık/zorbalığa uğrama üzerinde anlamlı olumsuz bir yordayıcı etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Zhang vd., 2021). Bu bulgular çalışma bulgularıyla örtüşmektedir.

Bireyler, doğdukları andan itibaren çevrelerine uyum sağlamaya çalışırlar ve bu aşamada, uyaranlara verdikleri tepkiler farklılık gösterir. Mizaç, genetik bir yapıya sahip olmasına rağmen çevre, mizacı güçlü biçimde etkilemektedir. Mizaç özellikleri nispeten sabit kalmasına rağmen olgunlaşma ve sosyalleşme süreçleriyle çevresel deneyimler, mizacın görüntüsünü etkilemeye devam eder (Cantekin ve Gültekin Akduman, 2021). Mizacın tepkisellik ve düzenleme olmak üzere iki yapıdan oluştuğu düşünülmektedir. Tepkisel bir çocuk kolay sinirlenebilir, fakat sakinleştirici bir strateji kullanarak öfkelerini kontrol ettiğinde düzenleme sergilemiş olur (Kırman ve Aslan Baysal, 2021). Zor mizaç özelliğine sahip çocukların, sorunlu davranışlar sergileme olasılığı yüksektir. İçselleştirme ve dışsallaştırma davranış problemlerini içeren anti sosyal davranışlar, akranlarla, anne-babalarla ve öğretmenlerle ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Akran ilişkilerini oluşturmada yaşanan güçlük ise daha fazla dışsallaştırma davranışına yol açabilir. Ayrıca öğretmen-çocuk ilişkilerinde düşük düzeyde yakınlık veya yüksek düzeyde çatışma olması, sosyal yeterlik ve saldırganlık davranışları ilişkisini güçlendirebilir (Eren, 2021). Çocukla ilgilenen yetişkinlerin mizaca ilişkin bu özellikleri bilmesi, onların davranışlarını düzenlemelerine destek olmalarında yol gösterici olacaktır.

Okullarda zorbalık davranışları, tüm dünyada görülen ve son derece zarar verici bir şiddet türü olarak görülmektedir. Çünkü fiziksel yaralanmaların etkilerine ek olarak kendine güven, benlik saygısı ve akademik performansın azalmasına neden olabilir. Dikkatsizlik kaygı, uykusuzluk, depresyon vb. belirtilere neden olur (Zhang vd., 2021). Yapılan kontrol gruplu bir çalışmada, okuldaki zorbalık mağduru çocukların mizaç ve karakter profillerinin farklı olduğu saptanmıştır (Negi ve Aleem, 2014). Mizacın zorbalık davranışlarının yordayıcısı olduğu (Sakarya, 2020) düşünüldüğünde, konunun bu boyutta ele alınmasında fayda olacaktır. Mizaç olarak olumsuz özelliklere sahip çocukların, mizaç eğilimlerine yönelik ortamda bulunmaları durumunda uyum sorunları geliştirme olasılıkları daha düşüktür. Bu nedenle mizaç temelli müdahalelerin geliştirilip uygulanması, çocukların çevreye uyumlarını kolaylaştırabilir.

Örneğin; sosyal çocuklar grup faaliyetleri odaklı bir sınıfta daha iyi gelişecek, engellenmeleri durumunda ise endişe ve stres yaşayacaklardır. İlk durum çocukların mizacıyla uyumluken ikinci durum uyumsuzdur ve çocuk ilk durumda iyi bir uyum sergilerken ikinci durumda kötü bir uyum sergileyecektir (Cantekin ve Gültekin Akduman, 2021). Okul zorbalığında ebeveynlik stillerinin etkili olduğu da görülmüştür. Otoriter, aşırı korumacı ve kayıtsız ebeveynlik stillerinin zorbalıkla ilgili tüm rollerdeki öğrencileri olumsuz etkilediği saptanmıştır (Tatiani, 2021). Bu açıdan bakıldığında, çocuklarda olumlu davranış geliştirme ve olumsuz davranışların üstesinden gelme konusunu ebeveynler ve öğretmenlerle yapılacak eğitsel çalışmalarda mizaç odaklı stratejiler hakkında bilgi verilebilir. Aile ve öğretmen eğitimi çalışmalarında, çocuklara yönelik tutum ve davranışlarında neyin daha iyi sonuç vereceğinden çok çocuğun mizacına uygun müdahalelere vurgu yapılmasında fayda vardır.

Sonuç olarak, akran zorbalığının zorba ya da kurban olsun, tüm çocuklar için olumsuz etkileri olan bir durum olduğu açıktır. Mizaç, karakter ve zorbalık ilişkini belirlemeye yönelik bir çalışmada (Negi ve Aleem, 2014), belirli bir yaşa kadar bazı mizaç özelliklerini değiştirme potansiyeli bulunduğu ve zamanında müdahalelerle çocukların mağduriyetinin önlenebileceği veya zorbalığın klinik sonuçlarının ciddiyetinin en aza indirilebileceği ileri sürülmüştür. Her çocuk zorba, kurban veya pasif zorba olmaya aday olarak görülebilir. Mizaç ve zorbalık davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çocukların zorbalık davranışları onların mizaçlarından etkilenmektedir. Anne-baba ve eğitimcilerin çocukların mizaç özelliklerini tanımalarına yönelik eğitsel çalışmaların yapılması, çocukları zorbalık davranışlarını önleme konusunda yararlı olabilir. Zorbalığa neden olan faktörlerin belirlenerek erken dönemde önlemler alınması, olumsuzlukların önüne geçmede etkili olacaktır. Bu aşamada, çocukları zorbalık davranışlarına yönlendiren mizaç özelliklerinin bilinmesi müdahalede etkinliği artıracaktır.

Çalışmanın verileri Covid-19 pandemi döneminde toplanmıştır ve bu dönemde her ne kadar okul öncesi eğitim kurumları açık olsa da çocuklar belli dönemlerde okula gidememişlerdir. Ayrıca pandemi sürecinde alınan ve uyulması gereken tedbirler çocukları, ölçme araçlarını çocuklarla ilgili gözlemlerine göre dolduran anneler ve öğretmenleri çeşitli düzeylerde etkilemiş olabilir. Anne-baba ve öğretmen tutum ve davranışlarının da çocukların davranışları üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünde, Covid-19 pandemisinin çalışmanın sonuçlarını etkilediği düşünülebilir ve bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, çalışmanın bulguları yorumlanırken pandemi sürecinde yaşananların göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Bu çalışmanın verileri anneler ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmiştir. Yetişkinler olarak çocukları en iyi tanıyan kişilerin ebeveynleri, okulda ise öğretmenleri olduğu düşünülse de daha güçlü veriler sunması açısından nicel verilerin gözleme dayalı nitel verilerle desteklendiği çalışmalar yapılması önerilebilir.

Destek ve Teşekkür

Verilerin toplanmasında destek olan Dr. Öğr. Üyesi Nalan Arabacı'ya teşekkür ederim.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlıdır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Karar Tarihi : 09.01.2020

Belge Numarası: 202/01, 9 no'lu karar

KAYNAKÇA

- Akın Sarı, B. (2018). Mizaç Özellikleri ve Gelişime Etkileri. *Türkiye Klinikleri Journal Child Psychiatry-Special Topics*, 4(1), 5-9.
- Arı Arat, C. & Özdemir Beceren, B. (2021). Okul Öncesi Dönem 5 Yaş Çocuklarının Sosyal Konumları İle Mizaç Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(52), 112-132.
- Avcı, D., Tarı Selçuk, K. & Kaynak, S. (2018). Anaokuluna Devam Eden Çocukların Akran Şiddetine Maruz Kalma, Akran Şiddeti Uygulama Düzeyleri ve İlişkili Etmenler. *Kocaeli Medical Journal*, 7(3), 199-207.
- Aytar, A. G., Aksoy, A. B. & Kaytez, N. (2014). Anne Kişiliği ve Çocuğun Mizaç Özelliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 237-251.

- Baran, B. & Ata, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Okuryazarlık Özyeterlik Algısının Karar Ağacı Analizi ile İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 137-160.
- Bayrak, H. U., Bayhan, P. & Dincer, C. (2018). Peer Bullying Among Turkish Preschool Children: An Observational Study. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(4), 351-366.
- Bedi, J. & Verma, T. (2019). Development of A Scale of Positive Temperament in Indian Context. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 41(6), 569-577.
- Bjärehed, M., Thornberg, R., Wanström, L. & Gini, G. (2020). Mechanism of Moral Disengagement and Their Associations with Indirect Bullying, Direct Bullying, and Pro-Agressive Bystander Behavior. *Journal of Early Adolescence*, 40(1), 28-55.
- Bjorkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1992). *The Development of Direct and Indirect Aggressive Strategies in Males and Females*. <https://www.researchgate.net/publication/307981817> adresinden 30.01.2022 tarihinde erişildi.
- Bütün, M. (2016). Araştırma Yaklaşımının Seçimi, (Çev. Ed.: S. B. Demir). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4. Baskıdan Çeviri) içinde (s. 1-22). Ankara: Eğiten.
- Cantekin, D. & Gültekin Akduman, G. (2021). Sosyal ve Duygusal Gelişimde Mizaç ve Kişilik. (Ed.: Alev Üstündağ). *Gelişimsel Açından Ergenlik* içinde (s. 71-97). Ankara: Eğiten.
- Cosentino-Rocha, L. & Linhares, M. B. M. (2013). Child Temperament and Gender Differences. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 23(54), 63-72.
- Çağrı, R. (2010). Zorbalık Yapan ve zorbalığa Maruz Kalan Çocukların Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, S. (2021). Okul Öncesi Çocuklarda Mizacın Öğretmen-Öğrenci İlişkisini Yordama Düzeyi ile Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44), 1-23.
- Gözün Kahraman, Ö. & Gökşen, E. (2021). Okul öncesi Dönemdeki Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri ile Mizaç Özellikleri ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 2(3), 13-23.
- Gültekin Akduman, G. (2012). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 121-138.
- Hirnoven, R., Väänänen, J., Aunola, K., Ahonen, T. & Kiuru, N. (2018). Adolescents' and Mothers' Temperament Types and Their Roles in Early Adolescents' Socioemotional Functioning. *International Journal of Behavioral Development*, 42(5), 453-463.
- Kahraman, H. & Yılmaz Irmak, T. (2019). Çocuğun Mizacı ve Problem Davranışları: Ebeveyn Uygulamalarının Aracı Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(48), 15-29.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Kırman, A. & Aslan Baysal, S. (2021). Ergenlerde Duygusal Gelişim. (Ed.: Alev Üstündağ). *Gelişimsel Açından Ergenlik* içinde (s.133-154). Ankara: Eğiten.
- Metin Aslan, Ö. & Tuğrul, B. (2014). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık ve Mağdur Olma Davranışlarının İçerik Analizi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 7(1) 60-77.
- Negi, R. & Aleem, S. (2014). Temperament and Character in Victims of School Bullying. *Andhra Pradesh Journal of Psychological Medicine*, 15(1), 50-54.
- Özaslan, H., Demir, Y. & Kumcağız, H. (2021). Anne-Babaların Ebeveynliğe Yönelik Tutumları ile Çocuklarının Mizaç Özelliklerini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(57), 219-237.
- Pabón-Carrasco, M., Ramirez-Baena, L., Jiménez-Picón, N., Blandón, J.A.P., Mantinez-Montilla, J. M. & Martos-Garcia, R. (2019). Influence Of Personality Traits and Its Interaction with the Phenomenon of Bullying: Multi-Centre Descriptive Study. *International Journal of Environmental Research Public Health*, 17(1), 172.
- Sakarya, S. & Pekdoğan, S. (2020). Mizaç Özelliklerinin Çocuğun Zorba ve Kurban Davranışlarını Yordama Gücü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 311-324.

-
- Saracho, O. N. (2016). Bullying Prevention Strategies in Early Childhood Education. *Early Childhood Education Journal*, 45(4), 453-460.
- Semiz, S. & Lindberg, E. N. (2020). Okul Öncesi Dönemde Görülen Akran Zorbalığının Duygusal Zekâ ve Aile Değişkenleri Temelinde İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 764-781.
- Shiner, R. L. (2005). The Impact of Temperament on Child Development: Comments on Rothbart, Kagan, and Eisenberg. In: Tremblay RE, Barr RG, Peters RDeV, eds. *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online]. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development. <http://www.child-encyclopedia.com/documents/ShinerANGxp.pdf> adresinden 26.01.2022 tarihinde erişildi.
- Taşdöven, H., Emhan, A. & Dönmez, M. (2012). Liderlik Tarzı ve Mizaç-Karakter İlişkisi: Polis Teşkilatında Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 165-177.
- Tatiani, G. (2021). The Influence of Parental Style and Socioeconomic Circumstances on School Bullying: A Systematic Review. *Journal of Educational Research and Reviews*, 9(1), 1-5.
- Teke, N. & Şen. M. (2022). Okul Öncesi Çocukların Cinsiyetleri, Sosyal Davranışları, Mizaç Özellikleri ve Yanlış İnanç Performansları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 11(1), 11-25.
- Vlachou, M., Botsoglou, K. & Andreou, E. (2014). Bullying/Victimization in Preschool Children (p. 365-385). Πρακτικά - Πανελληνίου Συνεδριου Με Διεθνή Συμμετοχή, 31-10/1-11 2014. https://www.researchgate.net/publication/268388670_BULLYINGVICTIMIZATION_IN_PRESCHOOL_CHILDREN adresinden 29.01.2022 tarihinde erişildi.
- Yoleri, S. (2014). Yaş, Cinsiyet ve Mizaç Özelliklerinin Okul Öncesindeki Çocukların Okula Uyumları Üzerindeki Etkileri. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 54-66.
- Yoleri, S., Işıkoğlu Erdoğan, N. & Tetik, G. (2017). Ebeveyn Tutumlarının Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Mizaç Özellikleri ile İlişkinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(42), 226-239.
- Zhang, Y., Li, Z., Tan, Y., Zhang, X., Zhao, Q. & Chen, X. (2021). The Influence of Personality Traits on School Bullying: A Moderated Mediation Model. *Frontiers in Psychology*, 0(12), 1-11. (650070).
-